

Н. Г. Апанасовіч
КАТЭГОРЫЯ ПАЎСЯДЗЁННАСЦІ
Ў ТЭТРАЛОГІІ ВЯЧАСЛАВА АДАМЧЫКА

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, г. Мінск;
apanata@yandex.ru;
навук. кір. – Л. Д. Сінькова, д-р філал. навук, праф.*

У артыкуле паўсядзённасць разгледжана як адна з вызначальных катэгорый у мастацкай прасторы тэтралогіі В. Адамчыка. Яна выступае ў двайной ролі: – у якасці існай зададзенасці; – з’яўляецца адбіткам змен у жыцці і светапоглядзе вяскоўцаў пад уплывам вопыту пражытых гадоў і ў выніку гістарычных падзей. Разгляд праблематыкі нацыянальнага праз ракурс будзённасці ілюструе прынцыповую аўтарскую пазіцыю, спецыфіку мастацкай манеры, зарыентаваную на традыцыйныя народныя каштоўнасці, рэалістычны падыход і аб’ектывізаваны спосаб пісьма. В. Адамчык выступіў наватарам і апярэдзіў час, калі актуалізаваў катэгорыю паўсядзённасці як феномен, не тоесны этнаграфізму, паказаў яе сэнсавую насычанасць і прадставіў як каштоўную крыніцу захавання нематэрыяльнай народнай спадчыны.

Ключавыя словы: В. Адамчык; беларуская проза; тэтралогія; вясковае жыццё; катэгорыя паўсядзённасці.

Пільная ўвага да будзённага жыцця вяскоўца вызначыла ракурс светабачання В. Адамчыка, паспрыяла жаданню добраахвотна ўзяць на сябе абавязкі па захаванні праяў і складнікаў сялянскага космасу ў тэтралогіі, якую склалі раманы «Чужая бацькаўшчына» (1977), «Год нулявы» (1982), «І скажа той, хто народзіцца» (1987), «Голас крыві брата твайго» (1990).

Выхад кожнага рамана станавіўся падзеяй, выклікаў не толькі ўхвальныя водгукі (раманы былі адзначаны дзяржаўнымі прэміямі), але і крытыку. Так, А. Рагуля [1], а потым і М. Тычына [2], В. Каваленка [3], акцэнтуючы ўвагу на побытавым, справакавалі меркаванне аб скіраванасці першага твора «Чужая бацькаўшчына» на паказ гістарычнай бесперспектыўнасці вясковага існавання.

Аўтару творчай біяграфіі В. Адамчыка Я. Лецку, пры абгрунтаванні пазіцыі пісьменніка, прыйшлося шукаць важкія палітычна-ідэалагічныя прычыны, якія вымагалі ад В. Адамчыка пэўнага самаабмежавання ў абмалёўцы шырокіх заходнебеларускіх даляглядаў, непрымальных з погляду ідэалагічных установак савецкага часу [4].

Падобнае ўспрыманне было звязана з тым, што паўсядзённае, індывідуальна-псіхалагічнае ў прозе В. Адамчыка значна перавышала сацыяльнае

і грамадзянскае, найбольш значнае з пазіцыі савецкай крытыкі. Асэнсаванне нацыянальнага аўтар вырашаў не праз аповед аб гераічнай барацьбе, значных падзеях і належных учынках герояў, а праз апісанне клопату, штодзённых праблем і будзённых жаданняў самых звычайных жыхароў Верасава.

У пазнейшы час змястоўная аснова раманаў была перагледжана ў працах тых жа М. Тычыны, В. Каваленкі. З сучасных літаратуразнаўчых пазіцый разгледзелі тэтралогію Л. Корань, Г. Тычко, А. Мельнікава, В. Бароўка і інш. даследчыкі. Зыходзячы з меркаванняў літаратурных крытыкаў, прадстаўлены ў тэтралогіі матэрыял аб паўсядзённым жыцці вяскоўцаў з'яўляецца адной з вартасных крыніц па народазнаўстве. Паводле Г. Тычко, у рамане «Чужая бацькаўшчына» свет сялянскага побыту «ўзведзены да такой ступені абагульненасці, што можна гаварыць пра ўзнаўленне аўтарам пэўнага тыпу беларускай свядомасці на канкрэтным адрэзку народнай гісторыі» [5, с. 195].

Ступень выяўленасці тыповага, глыбіня пранікнення ў народнае жыццё, шырыня і ўсеахопнасць матэрыялу далі падставу гаварыць аб агульна-народным характары тэтралогіі, спробе стварэння нацыянальнага эпасу, у якім прадстаўлены «ўласна беларускі погляд на гісторыю...» [6, с. 295]. Падкрэсліваючы моцную рэпрэзентатыўнасць тэтралогіі, Л. Корань (Сінькова) напіша аб выяўленні ў раманах як самога народу-эпасу, так і немалой часткі яго крыжовага шляху [7, с. 169–170].

Зварот да паўсядзённасці дазволіў у савецкі час у некаторым сэнсе «абысці» абмежаванні і звярнуцца да падцэнзурных тэм. Гэта праблемы нацыянальнага руху, супрацоўніцтва дзеячаў беларускага адраджэння з прадстаўнікамі розных утварэнняў: ад немцаў-кайзераўцаў да палякаў-пілсудчыкаў і рускіх бальшавікоў, усталяванне савецкай улады на заходнебеларускай тэрыторыі, падзелы і перападзелы зямлі, неадназначнасць у дзейнасці партызанскага руху, яўрэйскае пытанне і інш.

Заўважым, што В. Адамчык не ставіў перад сабой задачу падрыву савецкай ідэалогіі і не выступаў у ролі выкрывальніка. Імкненне да гістарычнай праўды і аб'ектыўнасці не столькі раскрыла пісьменніка як выдатнага знаўцу гістарычных тонкасцей, эрудыта, колькі выявіла яго адказную грамадзянскую пазіцыю. Таму яго раманы пазбаўлены ідэалізацыі, пафаснасці і маніфестацыйнасці, характэрных для многіх твораў савецкай вясковай прозы XX ст.

Зварот да бытапісу, раскрыццё грамадска-палітычнай праблематыкі праз кругагляд чалавека з народнай масы зрабіліся прынцыповым мастацкім выбарам пісьменніка. Гэты выбар дазволіў раскрыць паказаную рэчаіснасць

знутры, асэнсаваць народны лёс праз безумоўную павагу да жыцця асобнага чалавека.

Можна гаварыць, што катэгорыя паўсядзённасці (адзін з самых абмяркоўваемых філасофскіх канцэптаў XX ст. [8, с. 10]) прадстаўлена ў тэтралогіі ў поўным аб'ёме і раскрыта на розных узроўнях. У раманах паказана вёска і яе ўладкаванне, асаблівасці сялянскай хаты і пабудоў, гаспадарчыя клопаты, харчаванне, адзенне, хатнія заняткі і абавязкі, псіхалогія, характар узаемаадносін у сям'і і паміж аднавяскоўцамі, вераванні, сялянскія нормы маралі, звычаі і традыцыі, абрады, народныя звесткі па медыцыне і раслінным свеце і яшчэ шмат іншага – менавіта ў непасрэднай сувязі з дынамікай мастацкіх характараў.

Пісьменніцкая пазіцыя і падыход цалкам супадаюць з меркаваннямі сучаснай этналогіі ў разуменні асаблівасцей светапогляду вяскоўца, у якім няма звычайна для культуры падзелу на матэрыяльнае і духоўнае, усе праявы ўспрымаюцца ў цэласнай звязанасці і ўзаемаабумоўленасці.

Вясковая паўсядзённасць упісана ў прасторава-часавыя каардынаты нацыянальнай карціны свету. Яны прадстаўлены як на ўзроўні штодзённага клопату і побытавых рэгулярных дзеянняў, так і ў межах гадавога цыкла, суаднесенага з традыцыйным успрыманням прыродна-касмічнага. Гэта выразна выяўляецца на этнаграфічным матэрыяле праз апісанне абрадаў, традыцый, правіл, якія рэгламентуюць чалавечае існаванне, упісваюць яго ў ход гісторыі і светаўладкаванне, звязваюць жыццё асобнага чалавека з сям'ёй, родам, народам, людзьмі ў цэлым.

Прасторавыя каардынаты ад дома – цэнтральнай лакацыі паўсядзённасці пашыраюцца на вуліцу, вёску, раён, рэгіён і дзяржаву, упісваюць чалавека ў свет прыроды і соцыуму, дакладна падзяляючы прастору на сваю і чужую, знаёмую, бяспечную і невядомую ды небяспечную.

Маральна-этычныя канстанты выяўлены на ўзроўні ўзаемаадносін у сям'і, паміж суседзямі і чужынцамі, у прасторы свайго дома, у вёсцы і за яе межамі. Яны арыентуюцца на «здоровы сэнс», які, паводле В. Лялекі, з'яўляецца акумулятарам сукупнага жыццёвага вопыту грамадства, дзе скацэнтраваны непасрэдны практычны вопыт паўсядзённага жыцця [9, с. 27].

Паўсядзённасць выступае ў двайным ракурсе: з'яўляецца непахіснай канстантай, асновай арганізацыі традыцыйнага ўкладу жыцця, і ў той жа час чуйна рэагуе на знешнія падзеі, што адбываюцца ў грамадстве і дзяржаве. Катэгорыя адлюстроўвае змены на больш глыбокім, ментальным узроўні,

якія адбываюцца ў сувязі з пераменамі гістарычнай парадыгмы, улады і эканамічнага жыцця, праз акупацыю.

Катэгорыя паўсядзённасці ў тэатралогіі прадстаўлена з пазіцыі сучаснай філасофіі і культуры. Яе значэнне ў жыцці чалавека не толькі не прымяншаецца, не супрацьпастаўляецца духоўна-значнаму, непобытаваму, а наадварот, прадстаўлена як натуральная і вызначальная сутнасць рэальнага чалавечага існавання.

Падсумоўваючы сказанае, можам зрабіць выснову аб тым, што катэгорыя паўсядзённасці з'яўляецца значнай і ў многім вызначальнай у мастацкай прасторы тэатралогіі. Яна адыгрывае двойную ролю ў раманах, бо выступае не толькі як самадастатковы этнаграфізм, але і як фрагмент рухомага светаразумення. Пільная ўвага да штодзённасці дазваляе ў поўнай меры выявіць аўтарскую пазіцыю і спецыфіку мастацкай манеры пісьменніка, які зарыентаваны на традыцыйныя народныя каштоўнасці, рэалістычны падыход і аб'ектывізаваны спосаб пісьма. Неабходна адзначыць, што В. Адамчыку ўдалося паглыбіць разуменне катэгорыі паўсядзённасці і паказаць яе як адну з найважнейшых у чалавечым жыцці, надаць ёй функцыі захавання нематэрыяльнай народнай спадчыны. У гэтым сэнсе пісьменнік выступіў наватарам і апярэдзіў час.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Рагуля А. Людзі на раздарожжы // Лі М. 1977. 10 чэрв. С. 7.
2. Тычына М. З думкаю пра народ // Маладосць. 1979. № 4. С. 174–177.
3. Каваленка В. Самі сабе чужыя // Польша. 1979. № 1. С. 239–244.
4. Леўка Я. Р. Хараство і боль жыцця: Нарыс творчасці Вячаслава Адамчыка. Мінск: Навука і тэхніка, 1985.
5. Тычко Г. К. Беларуская літаратура XIX–XX стагоддзяў: час і асобы: вучэб. дапам. Мінск: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2010.
6. Мельнікава А. «Глас крыві...» Тэатралогія А. Адамчыка як лютэрска жыцця Заходняй Беларусі // Дзеяслоў. 2014. № 3 (70). С. 295–301.
7. Корань Л. «Што значыць цяпер чалавек?..»: па старонках раманаў В. Адамчыка // Л. Корань. Цукровы пеўнік. Мінск, 1996. С. 169–179.
8. Феноменология повседневности / под ред. И. М. Наливайко, М. Б. Тина; пер. Е. Жук; науч. ред. И. М. Наливайко. Вильнюс: Логвінаў, 2015.
9. Лелеко В. Д. Пространство повседневности в европейской культуре. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств, 2002.